

A SZEGEDI KENDERFONÓGYÁR SZEREPE SZEGED GAZDASÁGI ÉLETÉBEN

Írta: MOHOLI KÁROLY

A Szegedi Kenderfonógyár ez évben ünnepi fennállásának 75. évfordulóját. Ez alkalommal különösen érdekes lesz visszatekintést nyújtani arról a fejlődésről, amit a vállalat háromnegyed évszázad alatt megtett, továbbá értékelni Szeged gazdasági életében betöltött szerepét.

Szeged ma a Dél-Alföld gazdasági életének legfontosabb központja. Jelentősége a középkorban Budával és Székesfehérvárral vetekedett, sőt némely időben azokat túl is szárnyalta. Mint a mezőgazdasági terület központja, különösen állatvásáraitól volt híres. Több ezer ló, szarvasmarha cserélt gazdát ilyenkor, és sokan keresték fel az ország egyéb helyeiről, sőt még külföldről is. A növénytermesztés fokozatosan bontakozott ki és nagyobb jelentőségűvé csak a 18. században vált. Az export-lehetőség különösen a gabonatermesztésnek kedvezett. Ekkor a környező területek jóminőségű talajain nagy arányokban növekedett a búza vetésterülete. Fellendült a hajózás, és a növekvő szállítás új, vagy eddig kevésbé elterjedt iparágak fejlődését segítette elő. A hajóépítő, kötél- és ponyvaipar gyors ütemben bontakozott ki. Ezzel kapcsolatban elterjedt az ipari növények termesztése is, ami új szintet hozott a Szeged környéki gazdasági életbe. A Duna—Tisza-közének homokterületein azonban még igen lassan haladt a növénytermesztés térhódítása.

A mezőgazdaság kétségtelen fejlődése mellett, a szabadságharc előtti időig azonban Szegeden is főleg helyi nyersanyagokat feldolgozó kézműipar volt. Néhány ágát, mint a tarhonyagyártást, szitakötést, kötél-, papucs- és bicskagyártást országosan ismerték.

Szeged nagyszerű helyzeti energiáját nagyban növelte a 19. század közepén megindult vasútépítés. A tiszai vasúti híd a Pest—Temesvár közötti forgalom hídfőjévé tette. Az Arad, Zenta, Újvidék, Törökbecse, Nagybecskerek, Szabadka felé vezető vonalak megépítésével a város forgalmi csomópontja nagymértékben növekedett. Az 1883-ban elkészült tiszai közúti híddal pedig Szeged az Alföld déli felének legfontosabb hajózási, vasúti és közúti csomópontja lett.

A város elsőrendű forgalmi helyzete főleg a Délvidék felé gyakorolt vonzó hatást. A nagyarányú szállítások megindulásával már nemcsak a helyi, hanem a távoli területek nyersanyagainak feldolgozására is lehetőség nyílt. A 19. század közepén egymásután következtek az üzemalapítások, melyek finanszírozására már előbb bankok és takarékpénztárak létesültek. (Elsőnek a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár 1845-ben.) A kezdeti vállalkozások az élelmiszer és építőipar köréből voltak. Így 1840-ben keményítő- és szeszgyár, 1843-ban szalámigyár, 1854-ben az első gőzmalom, 1858-ban gyufagyár, 1865-ben gázgyár, 1868-ban egyszerre két téglagyár, majd 1873-ban mechanikai kötélüzem is létesült.

A gabona iránti nagy kereslet főként a malomipar fejlesztését mozgatóta elő. Nagymértékben növekedtek a szántóterületek, és a búzatermesztés állt az érdeklődés középpontjában. Ezzel párhuzamosan azonban főleg a bácskai, bánáti és békés-csanádi kitűnő mezősegi talajokon már megindult az ipari növények fokozott térhódítása is (paprika, hagyma, kender, dohány, cirok, komló). Ezzel új lehető-

ségek nyíltak Szeged ipari fejlődése előtt és ez egybeesett a magyar textilipar kibontakozásának korszakával.

Országos viszonylatban eddig főként az élelmiszer, valamint a közlekedési eszközöket gyártó ipar területén adódtak nagyobb gyáralapítási lehetőségek. Az élelmiszeriparban ugyanis nem volt versenytárs, míg az utóbbi terület fejlesztése a nagyarányú vasútépítéssel kapcsolatban feltétlenül szükségessé vált. Az egyéb gépiparban azonban nagy volt az elmaradás, mert a magyar nehézipar az osztrák vállalatok versenyében nehezen fejlődhetett. Ehhez hasonló állapot uralkodott a textilipar területén is. Magyarországnak még a 70-es években sem volt nagyobb kapacitású textilgyára. A magyar föld textilipari nyersanyagait is, nagyrészen az osztrák és cseh vállalatok dolgozták fel. Az osztrák burzsoázia pedig féltékenyen őrizte textiliparát az esetleges magyarországi verseny keletkezésétől. Minthogy ebben az iparágban az osztrák közép- és kisburzsoáziának jelentős érdekeltsége volt, így a textilipar tőkéseinek nagy száma politikai »tömegbázist« is jelentett (1). Ezzel pedig a magyar burzsoázia nem akart ellentétbe kerülni. Így mindazok a kísérletek, melyek 1867 után a hazai textilipar megalapítására irányultak, sikertelenek maradtak.

A kormány a magyar textilipar fejlesztése érdekében ekkor vajmi keveset tett. Ezt igazolja az »Első Magyar Fésűsfonó Rt.« esete is, mely néhány évi működés után elbukott (1). Az osztrák burzsoázia még a katonai textilanyagok előállítására alapított gyárakat is igyekezett mielőbb megbuktatni, vagy versenyképtelenné tenni.

Ilyen körülmények között az osztrák textilipar tehát elsősorban Magyarország piacára támaszkodva fejleszthette termelését világméretűvé. A magyar piacokat az osztrák textilgyárak szinte a maguk számára monopolizálták.

A fentieket nagyszerűen igazolják az alábbi adatok. 1880-ban az osztrák textiliparban 177 ezer munkás dolgozott és az erőgépek teljesítménye 34 ezer HP volt. Ezzel szemben Magyarországon 1885-ben a textilipar 24 ezer embert foglalkoztatott és a gőzgépek 1756 HP-t képviseltek (2).

A század nyolcvanas éveiben bekövetkezett mezőgazdasági válság elsősorban a gabonatermesztést és ezzel kapcsolatos ipart érintette. A kényszerű helyzet új lehetőségeket teremtett. A terményszállítások és a malomipar által felgyülemlett tőkék most már új területeket kerestek és így nyílt nagyobb lehetőség a magyar textilipar kibontakozására.

Az országos fejlődésnek induló textilipart Szegeden elsősorban a kenderfeldolgozása képviselte. Ez egybeesik a kendertermesztés nagyarányú térhódításával. A kender vetésterülete 1878-ban (146 ezer kh) érte el csúcspontját (3). Annak ellenére, hogy a trópusi és egyéb rostanyagok elterjedése folytán a következő években ugyan visszaesett (1885-ben 72 ezer kh), a kenderfeldolgozó gyáripar megalakulása már nem késlekedett. Szegeden a kenderfeldolgozó kisiparnak ekkor már nagyszerű hagyományai voltak. A helyi kötelestmesterek kéziműveit távoli területeken is keresték, de mivel a termelés mértéke csekély volt, még a környék piacait sem látták el mindég kellő mennyiségű kötéláruval.

Ezen a téren nagyobb változást az 1873-ban megalakult Bakay-féle mechanikai kötélüzem hozott. A vállalat eddigi termelését ugyan többszörösére emelte, de mégsem elégítette ki a már országosan fellépő mind nagyobb igényt. Az üzem továbbfejlődéséből 1877-ben a Bakay-féle Szegedi Fonó-Szövő- és Kötélgyár alakult.

A Szegedi Kenderfonógyár megalakulása

A 19. század nyolcvanas éveiben a kenderfeldolgozóipar már országos érdeklődésre tett szert. A fejlődés nagyszerű lehetőségeit látva 1883-ban Kohner Ágoston vezetésével tőkés társaság vállalkozott a Bakay-féle gyár átvételére (4). A részvénytársaság 900 db 200 forintos részvénnel 180 ezer forint alaptőkét biztosított. A gyár új neve ekkor *Bakay-féle Szegedi Fonó-, Szövő-, Kötélgyár és Kenderbeváltó Rt.* lett.

A kendergyár gyors fejlődését — annak ellenére, hogy az állam most már adókedvezményeket is nyújtott — még sok nehézség hátráltatta. Nagy volt az osztrák gyárak versenye és viszonylag sokat kellett fordí-

tani a beruházások törlesztésére. A továbbfejlődés érdekében 1885-ben az alaptőkét 380 ezer forintra emelték és újabb építkezéseket hajtottak végre. Ugyanekkor a gyárat is átszervezték, és új nevet — Első Szegedi Kenderfonó Rt. — vett fel (4).

Három évvel később, 1888-ban a szegedi kenderfeldolgozóipar új, nagy vállalattal növekedett. 200 ezer forint alaptökével megalakult a Magyar Kender- és Lenipar Rt. telepe Újszegeden (5). Ezzel Szeged a déli országrész legfontosabb könnyűipari központjává vált.

Az Első Szegedi Kenderfonó Részvénytársaságot 1890-ben a Magyar Ipar és Kereskedelmi Bank átszervezte és új neve Szegedi Kenderfonógyár Rt. lett (6). A gyár nagyszerű fejlődését rövid időre megakasztotta az 1892. július 5-i tűzvész. A biztosítás során megtérült összegből a következő évben azonban már fel is épült az új gyártelep, a réginél sokkal célszerűbb beosztásban. Az új fonó- és szövőipari gépek alkalmazásával pedig a legújabb kor színvonalára emelkedett. A vállalat tulajdonképpeni modernizálása tehát az 1893-as évtől kezdődött. A gyártelep újjáépítését az állam azzal is támogatta, hogy más szakmabeli vállalatnak hosszabb időn át iparfejlesztési kedvezményeket nem engedélyezett.

Rohamosan emelkedett a munkáslétszám is, amit az alábbi táblázat fejez ki (5):

	1880-ban (Bakay-f.)	1890-ben	1900-ban
Műszaki vezető	1	1	1
Munkás	78	240	630
Tanuló	42	60	—
Összesen:	121	301	631

A gyár évi termelése 1890-ben mintegy 700 tonna kenderáru volt (kötő- és varrózsinegek, szövő- és vargafonalak, továbbá kötélárúk) (7).

A Szegedi Kenderfonógyár Rt. nagyarányú fejlődése új problémákat vetett fel, és ezek között elsőként szerepelt a nyersanyag biztosítása. A 19. század végén a Bácskában, Bánátban és a Békés-Csanádi löszháton már nagyön jelentős kendertermesztés folyt, de a kender kikészítése még alig volt szervezett. A paraszti kisgazdaságokban termelt és helyileg kikészített kőrő már nem bizonyult elegendőnek és főleg a minőség terén sok kívánnivalót hagyott. A további fejlődés alapját tehát az újabb, kendertermesztésre alkalmas területek bevonása, és főleg a kikészítés jobb megszervezése képezhette. Ez vezette a gyár akkori vezetőit arra, hogy 1893-ban szerződést kössön a »Mezőhegyesi Állami gazdasággal« 15 éven át 600 kat. holdon való kender termesztésére (5). Ezzel kapcsolatban a kőrő helyszínen való részleges feldolgozására modern kenderkikészítő gyárat létesítettek. A Maros vizének felhasználásával nagy gondot fordítottak a szakszerű áztatásra, és az itt létesített telep hosszú időn át például szolgált a bácskai kenderkikészítő telepek munkájához. A nagymennyiségű és egyenletes minőségű tilolt kender lényegesen hozzájárult a készítmények megjavításához.

A gyár további fejlődését újabb kikészítőtelepek vásárlásával, illetőleg létesítésével segítették elő. Ennek során a vállalat alaptőkéjét 1894-ben 500 ezer forintra emelték. Ugyanekkor hozzácsatolták a már

1890 óta Magyar Ipar és Kereskedelmi Bank keretében Palánkán működő Michels Kenderáztató- és Kötélfonógyár Rt-ot (4). 1895-ben pedig Komádiban létesítettek kenderkikészítő telepet.

A kender vetésterületének növekedése, a kikészítés egyöntetűbbé tétele, csak időlegesen oldotta meg a nyersanyagellátás problémáját. A magyar kendertermesztés nagymértékű fellendülésével nem tartott lépést a kender kikészítése és osztályozása. Ez pedig nagyon megnehezítette a gyárak munkáját és a minőségi áruk termelését. Ennek következtében a finomabb-fonalat feldolgozó kisiparosok továbbra is osztrák és cseh vállalatoktól vásároltak. Kétségtelenül nagy lendületet jelentett a vállalat saját telepein végzett kenderkikészítés, mellyel nagyobb lehetőség nyílt a minőségi áruk termelésére, és egyben a külföldi piacok is megnyíltak a gyár termékei előtt. A minőségi igények további fokozódásával azonban mégis szükségessé vált az olasz és orosz kender behozatala. A külföldi nyersanyaggal az ipari termékek lényegesen megjavultak. Az olasz kender a finomabb fonalak készítésére volt alkalmas, míg a hazainál erősebb orosz nyersanyagot a magyar kenderrel való keverés után tartósabb fonalak előállítására használták.

A kenderfeldolgozó ipartelepek tevékenységére egy ideig még bénítólag hatott a kenderkóró magas szállítási költsége. A vasút ugyanis a nagy térfogatú könnyű kórra nem adott megfelelő kedvezményt, a vízi útvonal pedig csak kevés helyen volt használható. A nehézségek ellenére azonban a *Szegedi Kenderfonógyár* termelése állandó emelkedést ért el. 1896-ban már 1100 tonna kenderárut állított elő (7). 1899-ben a fokozódó keresletnek megfelelően a gyártelep további bővítését végezték. Megnövelték az egész ipartelep kiterjedését, és főleg a fonóüzem korszerűsítésére törekedtek. Ezzel a vállalat termelőképessége kb. 40%-al növekedett. 1900-ban további 150 ezer forint beruházással bővítették a fonóüzemi részleget és növelték az egész ipartelep kapacitását. A nagyarányú fejlesztéssel lehetőség nyílt az eddigi termelés megkétszerezésére.

Különösen erős fejlődést értek el a zsinergyártás terén. A *Szegedi Kenderfonógyár* 1900. évi jelentése szerint már az egész ország zsineg-szükségletét a szegedi üzem képes ellátni (7).

A gyár termelése állandóan növekedett. A jövedelmezőség még a fokozott beruházások mellett is mind jelentősebbé vált. 1901-ben az évi tiszta nyereség már csaknem elérte az alaptőke ötödrészét (8). A hallatlanul magas osztalék eléréséhez hozzájárult a kenderárak iránti nagy kereslet, a *Szegedi Kenderfonógyárnak* az országban elfoglalt kiváltságos helyzete, és nem utolsósorban a munkásság fokozott kizsákmányolása.

A 20. század elején bekövetkezett részleges gazdasági válság — a nyugati országokhoz viszonyítva — a kevésbé fejlett magyar textiliparra nem hatott. Textilgyáraink árutermelése ekkor még a hazai fogyasztás negyed részét sem biztosította. A hadsereg és a falusi fogyasztópiacok szükséglete a válság idején sem csökkent, sőt a jó terméseredmények mellett még növekedett. A parasztság erősebb rétegződésével fokozatosan háttérbe szorult a háziipar, és helyette jobban elterjedtek a gyári készítmények. A len- és kenderipar helyzete a textilipar keretén belül a legkedvezőbb volt. Ilyen viszonyok között természetes, hogy túltermelési válság nem következett be, sőt az első világháborúig folyamatosan fejlődött. A kender- és lenipar nagyszerű fejlődését mutatja, hogy a fonó-

orsók száma 1898 óta (2750 db) több, mint tízszeresére (29 ezer), míg a szövőgépek (426) négyszeresre emelkedtek (1870 db) (9).

A kenderipar fokozódó követelményei és egyben az igények növekedése során a *Szegedi Kenderfonógyár* nagyobbarányú fejlesztése vált szükségessé. Elsősorban az energiaellátás zavartalanságát kívánták biztosítani modern kazánok beépítésével. Az új fonó- és szövőipari gépek beállításával pedig a termelés további növelésére nyílt alkalom. A nagyarányú fejlődés eredményeképpen, a gyár fonóüzemi részlege 1910-ben már az 1900. évi termelésének kétszeresét érte el (7).

1911-ben a *Szegedi Kenderfonógyár* az Osztrák—Magyar Monarchia legnagyobb szakmabeli vállalata volt. Így tehát a *Magyar Kender-, Len- és Jutaiipari Rt.*-gal Szeged kimagasló helyet foglalt el a magyar textiliparban, a kenderfeldolgozásban pedig vezető szerepet töltött be. Ez a tény igen nagy jelentőségű volt a város további fejlődésére. Hatásköre mélyen lenyúlt a délvidéki területekre, ahonnan nyersanyagot kapott, másrészt Szeged egyéb iparcikkei számára is nagy forgalmat jelentett a széleskörű kereskedelmi hálózat kiépítése. A szegedi kenderárak ismeretek voltak az egész monarchiában, sőt a gyár termelvényeinek kb. 30%-a már külföldre került. A jelentősen megnövekedett exportban zsinetek, sodronykötelek, négyszögletes hajókötelek, gazdasági kötélárak, hevederek, zsákok és kéveköti fonalak szerepeltek. A felvevőpiacok között Európán (Ausztria, Belgium, Bosznia, Bulgária, Görögország, Hollandia, Anglián, Britannián, Németországon, Norvégián, Románián, Svájc, Svédországon, Szerbián, Törökországon) kívül, már Amerika is szerepelt.

Az első világháborút közvetlenül megelőző években, Európában és hazánkban is, mind erősebben bontakozott ki az ipari válság. A balkáni háborúk következtében a könnyűipar több területén különösen kedvezőtlen volt az 1913-as esztendő. A *Szegedi Kenderfonógyár Rt.* termelésében azonban még nem mutatkozott visszaesés. A kenderárak mintegy harmadát most is sikerült még a külföldi piacokon elhelyezni, a hazai felvásárlás pedig továbbra is megmaradt. Erről tanúskodnak a háborút megelőző évek termelési adatai (7):

1912-ben	3794 tonna
1913-ban	4016 „
1914-ben	4094 „

A világháború kitörése azonban a gyár fejlődését végképpen megakasztotta. A termelés terén rohamos visszaesés következett, csak a hadi helyzet időleges kedvezőbbé fordulása vezetett némi fellendüléshez. Akadályok jelentkeztek a termelés és értékesítés területén egyaránt. Különösen nagy hiány mutatkozott a nyersanyagellátás terén. A kender vetésterülete nagymértékben csökkent, ennek következtében a kikészítőtelepek munkája visszaesett, a szállítási nehézségek pedig külön késedelmeket okoztak. A nyersanyagellátásban beállt hiányokat még csak fokozta az üzemanyag- és alkatrészhiány. A nagyarányú mozgósítás miatt egyre inkább csökkent a munkáslétszám is.

A háborús események következtében beállott nyersanyaghiány pótlására a *Szegedi Kenderfonógyár Rt.* keretén belül a »Mezőgazdasági Kenderipar Rt.« alakult (10). Az új részvénytársaság átvette a meglevő

kenderkikészítő üzemek irányítását és egyben a kendertermesztés céljára néhány ezer kat. hold földet vásárolt. Mindez a nyersanyagellátáson már nem sokat segített, mert 1916-ban a gyár önellátása megszűnt. A Budapesten megalakult »Kenderközpont« átvette az ország összes nyersanyagának elosztását. Így a következő években, a szegedi üzem számára az eddiginél lényegesen kevesebb jutott. A háború közepén, amikor a mezőgazdasági termelés mélyen alászállt az 1914. év előttinek, az iparcikk-szükséglet pedig a hadi események következtében csak fokozódott, a gyár kapacitásának felét sem tudták kihasználni. Rohamosan csökkent a ledolgozott munkanapok száma, az össztermelés, sőt energiahiány miatt hosszabb ideig állásra is kényszerült.

A termelési eredményeket, ledolgozott munkanapokat, a háborús- és közvetlen azt követő években, az alábbi táblázat fejezi ki (8, 10):

1914-ben	350 munkanap alatt	4094 tonna össztermelés		
1915-ben	304 „ „	4063 „ „		
1916-ban	303 „ „	3617 „ „		
1917-ben	226 „ „	2088 „ „		
1918-ban	262 „ „	1818 „ „		
1919-ben	70 „ „	314 „ „		
1920-ban	162 „ „	668 „ „		

Különösen lecsökkent a termelés 1918-ban és 1919-ben, amikor a munkásság forradalmi tömegei mind élesebben foglaltak állást az imperialista háború, és a féktelen kizsákmányolás ellen. Ebben az időben a sztrájkok egymást érték, és a *Szegedi Kenderfonógyár* az aktív ellenállás színhelyévé vált.

A Szegedi Kenderfonógyár fejlődése a két világháború között

A világháborút követő területi változások súlyosan érintették a kenderfeldolgozó ipart. A múltban ugyanis a magyar kendernek csaknem 90%-a a Bácskából és Bánátból került ki. Az új határmegvonás következtében a fő kendertermő területek elvesztek. Ezáltal a hazai nyersanyagbeszerzés csaknem alap nélkülivé vált. Míg a háború előtti történelmi Magyarországon 80—85 ezer kat. holdon folyt kendertermesztés, addig a 20-as évek elején csak 4—5 ezer kat. holdat ért el. A kender vetésterületének ilyen mértékű alászállása, még az ország akkori területéhez képest is rendkívül csekély volt, úgyannyira, hogy a gyárak szükségletének csak 15—20%-át látta el. Fokozta a nyersanyaghiányt az is, hogy a *Szegedi Kenderfonógyár Rt.* saját birtokainak nagyrésztét a határmegvonás, másrészt a földreform következtében elvesztette. A néhány holdas földhözjuttatott parasztoknak egyáltalában nem volt lehetőségük ipari növények termesztésére. Bizonyos mértékű szabadkozás még a nagyobb birtokterülettel rendelkező gazdáknál is megvolt, és csak a nagybirtokokon oszlott el fokozatosan.

Az ipari növények termesztésének megszervezése most már országos érdek volt, de a központi szervek mégsem foglalkoztak eleget ezzel a feladattal. Ennek következtében a *Szegedi Kenderfonógyár* nyersanyagának nagyobb részét Olaszországból és Jugoszláviából volt kénytelen beszerezni. Mivel pedig a gyár bácskai és bánáti kikészítő telepei az ország

határán kívül maradtak, a termelés további megszervezése érdekében 1922-ben Kiskirályságon (ma Eperjes) új kenderkikészítő telepet létesítettek (11).

A 20-as években a kender vetésterülete országos viszonylatban határozottan emelkedett (1928-ban 15 600 kh), a gyár termelése azonban még hosszú ideig nem érte el a háború előtti szintet. Értékesítési nehézségek is mutatkoztak, mert a gyár változatlan kapacitása mellett a hazai piac felvevőképesége már koránt sem bizonyult elegendőnek. Az ipari termelés fejlődését az alábbi táblázat foglalja össze (11).

1920-ban	668	tonna	össztermelés
1921-ben	1426	„	„
1922-ben	1732	„	„
1923-ban	2072	„	„
1924-ben	1733	„	„
1925-ben	1985	„	„
1926-ban	2315	„	„
1927-ben	2599	„	„
1928-ban	2477	„	„
1929-ben	2906	„	„
1930-ban	2883	„	„
1931-ben	2861	„	„

1929-től kezdve, a kendertermesztésben beálló válság következtében a gyár termelése terén némi visszaesés mutatkozott. A világpiaci árak zuhanása következtében, a kendergyárak a kóro átvételi árát csaknem felére csökkentették. Ilyen viszonyok között természetes, hogy kevés vállalkozó akadt a tápanyagigényes kender termesztésére. A gazdák többé nem kötöttek termelési szerződést, és így a vetésterület rohamosan visszaesett. Míg 1930-ban még 20 ezer kat. hold kendert vetettek, addig ez 1931-ben 13 800 kat. holdra esett vissza (12).

A kender termesztése és feldolgozása terén világviszonylatban mutatózó válság, hazánk mellett elsősorban Olaszországot, mint a legnagyobb exportőrt érintette. A *Szegedi Kenderfonógyár Rt.* nehézségeit fokozta az, hogy a hazai fogyasztás nagymértékben visszaesett, így a készáruk zömét exportálni kellett, pedig a világpiaci árak alig érték el a termelési költséget. Míg 1929-ben az össztermelés 60%-a, 1931-ben már 70%-a került exportra. Ennek megfelelően a válság éveiben a gyár nyeresége is egyre inkább csökkent és mélypontját 1933-ban érte el.

A gazdasági válság éveit a *Szegedi Kenderfonógyár* fejlődésében, egyben a nagyarányú felújítás korszakát is jelentették. 1929—31 között széleskörű korszerűsítést végeztek elsősorban az energiaátvitel és energiaszolgáltatás terén. Saját központi áramtermeléssel az egész gyárat elektrifikálták, és az egységes transzmissziós meghajtás helyett a gépegységenkénti egyedi meghajtást vezették be (10). A széleskörű fejlesztéssel az energiaellátás költsége mintegy 45%-kal csökkent. Ezzel kapcsolatban a termelési költségek számos egyéb területen is kedvezőbbé váltak. A további nagyarányú felújítások során 1934-ben a gyár megszüntette saját energiatermelését és csatlakozott a városi villanytelephez. Az olcsóbban megszerzett ipari áram lényegesen hozzájárult a vállalat jövedelmezőségéhez.

A gazdasági életben 1934 után mutatkozó fellendülés a kender-

termesztés terén is érvényesült. A vetésterület 21,400 kat. holdra emelkedett és az évi termésmennyiség elérte a félmillió mázsát, szemben az 1931. évi 300 ezer mázsával. A hazai kendertermesztés fokozatos fejlődése párhuzamos az ipar területén tapasztalható fellendüléssel (11).

1933-ban	2,409	tonna	össztermelés
1934-ben	2,886	"	"
1935-ben	3,225	"	"
1936-ban	3,110	"	"
1937-ben	3,519	"	"
1938-ban	3,136	"	"
1939-ben	4,021	"	"

1937-ig egyenletes volt a fejlődés, de az 1938-as évben már ismét közelgő gazdasági válság jelei mutatkoztak. Az évi termelés csaknem 400 tonnával volt kevesebb az előző évinél. 1939-ben pedig már a háborús előkészületek eredményeképpen rohamosan (900 tonnával) emelkedett az évi termelés. Az export ebben az időben mintegy 38 államra terjedt ki. 1940-től kezdve azonban rohamosan csökkent és Németország felé mind egyoldalúbb lett.

A háborús évek termelése a kender vetésterületének egyidejű növekedésével volt párhuzamos. A Bácskából kapott nyersanyag ezt hathatósan elősegítette. Az exportpiacok azonban elvesztek, mert hazánk Németországgal szemben szinte gyarmati kereskedelmet folytatott.

A felszabadulással új élet vette kezdetét a magyar gazdasági életben. Az üzemet ért háborús károkat rövidesen helyrehozták és a munkásosztály vezetésével konszolidálódott a helyzet. A földreformmal kapcsolatban a nagybirtok megszűnése ideiglenesen ugyan visszavetette a kendertermesztést, de már a hároméves terv során nagymértékben emelkedett a vetésterület és lényegesen csökkent a nyersanyagimport. Az üzemek átalamosítása pedig döntő fordulatot hozott a gyár fejlődésében.

A Szegedi Kenderfonógyár felszabadulás utáni fejlődése és szerepe a magyar gazdasági életben

1948-ban a 100 munkásnál többet foglalkoztató üzemek államosításakor a *Szegedi Kenderfonógyár* is állami tulajdonba került. Az új korszak iparpolitikájának kibontakozása megkezdődött. Ettől kezdve az üzem irányítását munkásigazgatóval az élen, harcokban edzett káderek vették át. A tökéletes termelés megszűnése lehetővé tette az egész textilipar területén a nagyarányú szakosítást és ezáltal a termelési kapacitás növelését. Néhány évi átmeneti állapot után 1949-ben hajtották végre a két szegedi kenderfeldolgozó üzem profilozását. Ezek után a *Szegedi Kenderfonógyár* kizárólag fonál, zsinor, kötélárúk és egyéb kötözőanyagok gyártására rendezkedett be. Az *Újszegedi Kender-, Lenszövőgyár* pedig a továbbiakban, a kender, len és egyéb textilanyagok felhasználásával a szövőipar telepévé vált.

A három műszak bevezetése nagy munkáslétszám emelkedést eredményezett. A termelés pedig az 1948-as állapotokhoz képest megháromszorozódott. Ezzel kapcsolatban említhető a kendertermesztésünk országos viszonylatban való emelkedése. Míg 1946-ban csak 2,800 kat. hold

volt a kenderrel bevetett terület és az össztermés is csak 47 ezer q, addig 1948-ban a vetésterület 15 ezer kat. holdra, a kórótermés pedig 314 ezer q-ra emelkedett.

A *Szegedi Kenderfonógyár* az államosítás után igen fontos szerepet töltött be a magyar gazdasági életben. Ezt fejezi ki a termelés növekedése is, mely az előbbi évekhez viszonyítva különösen kiemelkedő (13).

Év	Termelés tonnában	Érték 1000 forintban
1948	2325,6	29,115
1951	6246,0	98,975
1952	7371,0	110,880
1953	7873,2	117,454
1954	7256,1	115,201
1955	7316,8	121,867
1956	5926,8	98,001
1957	6799,4	113,277

Az egyenletes, felfelé haladó fejlődést az 1956-os ellenforradalmi események ideiglenesen megakasztották. Ezt egyébként jól kifejezi a termelés mennyiségében és értékében mutatkozó visszaesés. Szívós munkával sikerült az ellenforradalom okozta károkat helyrehozni, a készárut növelni, de még így is némi lemaradás mutatkozik az 1955-ös évvel szemben.

A *Szegedi Kenderfonógyár* az államosítás után még igen nagymennyiségű import nyersanyagot dolgozott fel. Az ötéves terv időszakában, amint sikerült a kender vetésterületét rögzíteni, és a termesztést egyenletessé tenni, rohamosan csökkent a nyersanyagbehozatal. E kedvező helyzet különösen az ötéves terv sikeres befejezése után mutatkozott. Az alábbi táblázat éppen erre mutat rá, amikor kifejezi, hogy az összes nyersanyag felhasználásán belül hogyan csökkent az import %-a.

	1954	1955	1956	1957
Összes nyersanyag-felhasználás (tonnában)	7815	9298	8003	7750
Ebből import-nyersanyag	2647	1741	780	796
Import a felhasználás %-ában	30	19	10	10

E kedvező folyamat a jelenlegi minőségi tilolt kender előállításával minden bizonnyal még tovább fokozódik és a második hároméves tervünk végére az összes tilolt nyersanyag-behozatalunk a minimálisra korlátozódhat.

A *Szegedi Kenderfonógyár* felszabadulás utáni nagyarányú fejlődését mutatják a beruházások is. Népi demokráciánk — az üzem korszerűsítése mellett — különösen nagy gondot fordított szociális berendezések létesítésére.

A beruházásokat az alábbi adatok fejezik ki (13):

1953-ban	562 ezer forint
1954-ben	2,235 „ „
1955-ben	1,591 „ „
1956-ban	820 „ „
1957-ben	1,180 „ „

A további tervezett beruházások között szerepelnek a nagyarányú gépfelújítások, az iparvágány építése, központi nyersanyagraktár, —

új kártoló üzemrész építése, továbbá a konyha és étterem bővítése. Ezzel kapcsolatos az üzem közelében történő nagyobb arányú lakóház-építkezés is.

Érdekesen alakult a felszabadulás után a *Szegedi Kenderfonógyár* munkáslétszám-viszonya. Míg 1948-ban csupán 723 volt a munkások létszáma, addig a profilozással és a három műszak bevezetésével több mint kétszeresére emelkedett. A létszámviszonyok alakulását az alábbi táblázat adja (13):

1948-ban	723 munkás
1951-ben	1608 „
1952-ben	1723 „
1953-ban	1800 „
1954-ben	1798 „
1955-ben	1782 „
1956-ban	1798 „
1957-ben	1863 „

Ahhoz, hogy az üzem összes alkalmazottainak létszámát ismerjük, a fenti adatokhoz 1953-tól kezdve 290—300 adminisztratív, kisegítő és egyéb alkalmazottat kell számítani.

A Szegedi Kenderfonógyár exportja

A gyár termelése elsősorban a hazai kenderszövőipart látja el a szükséges fonalakkal, és ezenkívül a hazai egyéb fonál, zsineg, kötél stb. kenderárak előállítását végzi. A megnövekedett hazai felhasználás következtében a gyár közvetlen exporttermelése az évi össztermelés kb. 10%-át képezi. Újabban mind nagyobb kereslet mutatkozik a gyár készítményei iránt az európai országokon túl is, és a jelenleginél sokkal nagyobb mennyiségű áru is eladható lenne.

Előnyösen hatna a gyár exportjára, ha közvetlen kapcsolatba kerülhetne a vásárló külföldi cégekkel. A régi nagymultú *Szegedi Kenderfonógyárnak* ugyanis jó kapcsolatai voltak számos tőkés országgal és iparcikkeit ma is keresik. Indokolt lehetne, hogy miként a nehéziparban, itt is néhány nagyüzem számára biztosítanák a közvetlen tárgyalásokat a külföldi importőrökkel.

A Szegedi Kenderfonógyár készítményei jelenleg a következő államokba irányulnak: Albánia, Ciprus, Csehország, Dánia, Egyiptom, Finnország, Görögország, Hollandia, Jordánia, Svédország, Szíria, Szudán, Tanger, Nyugat-Németország.

A Szegedi Kenderfonógyár szerepe napjainkban a város gazdasági és társadalmi életében

A 75 éves *Szegedi Kenderfonógyár* munkáslétszámát (1860+290) tekintve a város legnagyobb ipartelepe. A következő legnagyobb létszámú üzem a *Szegedi Ruhagyár* 1300, míg az *Újszegedi Kender-Lenszövő* 1150 munkást foglalkoztat (14). A termelési értéket tekintve a negyedik helyen áll, csak a *Ruhagyár*, *Újszegedi Kender-Lenszövő*, valamint a *Vágóhid* termelése előzi meg. A kiinduló nyersanyag alapértéke és a termelt áru közötti viszony alapján azonban első helyen áll.

A nagy munkáslétszám foglalkoztatottság, valamint a termelésben elfoglalt előkelő helyzete következtében fokozott érdeklődés nyilvánul meg a *Szegedi Kenderfonógyár* iránt. A nemzeti jövedelem — a devizaszerzési lehetőségek — teremtése terén, részben készárakkal, másrészt szövőipari alapanyagokkal a magyar népgazdaságban is fontos helyet tölt be. A *Szegedi Kenderfonógyár* további fejlődésére a kendertermesztésünk kiszélesítésével, az exportigények növekedésével mind nagyobb lehetőség nyílik. Ezzel Szeged gazdasági életében eddig betöltött szerepe is emelkedik, másrészt külföldön a magyar iparcikkek számára újabb megbecsülést szerez.

ÖSSZEFOGLALÁS

A 19. század iparfejlődése során Szeged a könnyűipar és ezen belül főleg az élelmiszer- és textilipar központjává vált. A környező mezőszégi talajokon folytatott magyarányú kendertermesztés megteremtette a helyi kisüzemi kötelesipart, majd pedig a század 80-as éveiben a kenderfeldolgozó gyáripart.

Ezen a téren kimagasló szerepe van a *Szegedi Kenderfonógyárnak*, mint a város legnagyobb munkáslétszámot foglalkoztató üzemének. A gyár tulajdonképeni megalakulása 1883-ban volt. A 180 ezer forintos alaptőkével létesült Bakay-féle Szegedi Fonó-, Szövő-, Kötélgár és Kenderbevéltő Rt. gyors fejlődésnek indult. A gyár alaptőkéjét már 1885-ben kétszeresére emelték. A további tőkebefektetéseket újabb átszervezések követték és ezzel párhuzamcsan növekedett a termelés. Az 1892. évi tűzvész, csak rövid időre szakította meg a fejlődés útját, mert a gyártelep már a következő évben a kor színvonalára emelve újjá épült. Rohamosan emelkedett a munkáslétszám és rövidesen nyersanyaghiány jelentkezett. Az utóbbin főleg új kenderkikészítő-telepek létesítésével segítettek, majd pedig a mezőhegyesi állami gazdasággal kötött termelési és feldolgozási szerződés a további fejlődés útját egyengette.

A 20. század elején a kikészítés terén még meglévő elmaradottság következtében a jobb minőségű kenderárak előállítására során orosz és olasz kender behozatalára is szorult.

Az első világháború előtti időkben a *Szegedi Kenderfonógyár* a Monarchia legnagyobb szakmabeli vállalata volt. Széleskörű exportjában Európán túl még Amerika is szerepelt. A vállalat termékeinek kb. 30%-a került külföldre.

Az első világháború alatt a nyersanyag és munkaerőhiány erősen csökkentette a termelést. A háború után pedig, mivel a kendertermesztő területek jó része határon kívülre jutott, magyarányú nyersanyaghiány jelentkezett. Az ipartelep változatlan kapacitása mellett a leszűkült hazai piac már korántsem bizonyult elegendőnek. A gyár ekkor termelését főleg az export számára igyekezett növelni. A gazdasági válság éveiben az embertelen kizsákmányolás következtében sokszor vált sztrájkok színhelyévé és a város egyik legfontosabb munkásmozgalmi központjává.

A felszabadulást követő államosítás új fejezetet nyitott a gyár életében. A tőkés termelés megszüntetése lehetővé tette az egész textilipar területén a profilozást. Ennek során 1949-ben hajtották végre a két szegedi kenderfeldolgozó üzemben is a szakosítást. Ez időtől kezdve a *Szegedi Kenderfonógyár* kizárólag fonál, zsinor, kötélárak és egyéb kötőanyagok előállítására rendezkedett be. Ezt követte a magyarányú munkáslétszám-emelkedés, majd pedig a termelés terén való erőteljes növekedés.

A *Szegedi Kenderfonógyár* a város első ipari üzemévé fejlődött. Több millió forintos beruházásokkal korszerűsítették és széles körben szociális intézményekkel bővítették.

A gyár megnövekedett termelése nemcsak a hazai szövőipart, valamint a fogyasztókat látja el iparcikkokkal, hanem mind nagyobb szerepet tölt be az exportban. Kereskedelmi kapcsolatait nagymértékben kibővítve elsőrendű iparcikkeivel a tőkés országokban is versenyképes és megbecsült.

IRODALOM

1. *Sándor, V.*: Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1890. Budapest, 1954. pp. 771.
2. *Jekelfalussy, J.*: Magyarország iparstatisztikája 1885-ben. Statisztikai Közlemények. Budapest, 1886.
3. *Bakay, N.*: Kendertermelés és kikészítés. Budapest, 1892. p. 3—6.
4. *A Nagy Magyar Kompas.* 1877. évf. p. 465.
5. *Kulinyi, Zs.*: Szeged új kora. Szeged, 1901, p. 620—623.
6. *A Nagy Magyar Kompas.* 1892. évf. p. 124.
7. Szegedi Kenderfonógyár évi jelentései.
8. Szegedi Kenderfonógyár évi zárszámadásai.
9. *Berend, I.—Ránki, Gy.*: Magyarország gyáripára 1900—1914. Budapest, 1955. pp. 396.
10. *Tekulics, Gy.*: A Szegedi Kenderfonógyár története 1883—1939-ig. Szeged, 1957. Kézirat. pp. 42.
11. *Dr. Tömörkény László* főmérnök feljegyzései.
12. Rostipari Szakbizottság javaslata az 1958—60. évre. Kézirat. Budapest, 1957.
13. Szegedi Kenderfonógyár Terv-, Statisztikai és Munkaügyi Osztálya.
14. Szeged város fontosabb statisztikai adatai. Szeged, 1956, pp. 264.

РОЛЬ СЕГЕДСКОЙ ПЕНЬКОПРЯДИЛЬНОЙ ФАБРИКИ В ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ЖИЗНИ СЕГЕДА

К. Моголи

Во время огромного промышленного развития 19-го века Сегед стал центром пищевой и текстильной промышленности. Культивирование конопли в окрестностях создал известную сегедскую верёвочную промышленность, а потом пенькопрядильную фабрично-заводскую промышленность.

В текстильной промышленности выдающуюся роль получила Сегедская Пенькопрядильная фабрика. В ходе быстрого развития перед первой мировой войной она стала самой большой фабрикой Монархии по этой специальности. Во время между двумя мировыми войнами сверх удовлетворения потребностей внутреннего рынка она поддерживала торговую связь с 38 государствами. После освобождения стало возможным профилирование пенькопрядильных фабрик и это резко увеличивало состав рабочих и продукцию. Приблизительно 10% ее продуктов выходит за границу. Большим подъёмом культивирования конопли обеспечены и дальнейшие возможности экспорта.

DIE ROLLE DER HANFSPINNEREIFABRIK IM WIRTSCHAFTLICHEN LEBEN DER STADT SZEGED

Von

K. MOHOLI

Während der im Laufe des 19. Jahrhunderts vor sich gegangenen starken industriellen Entwicklung wurde Szeged der Mittelpunkt der Lebensmittel- und der Textilindustrie. Der Hanfbau der umliegenden Gegenden wurde die Grundlage des berühmten Szegeder Seilerhandwerks, später des fabrikmässigen Verarbeitens des Hanfes.

Die im Jahre 1883 gegründete Hanfspinnereifabrik spielte eine grosse Rolle in der Textilindustrie der Stadt. Sie entwickelte sich rasch, und wurde noch vor dem ersten Weltkriege der grösste derartige Betrieb der Monarchie. In der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen versorgte sie den heimatlichen Markt und stand ausserdem mit 38 Staaten in geschäftlicher Verbindung. Nach der Befreiung wurde es möglich die Hanffabriken zu profilieren, wodurch sowohl die Anzahl der Arbeiter, als auch die Produktionsfähigkeit des Betriebes in grossem Masse erhöht wurde. Ungefähr 10% der Produkte gehen ins Ausland. — Durch grosse Steigerung des Hanfbaues könnten auch die weiteren Exportmöglichkeiten ausbeutet werden.